

DOUĂ CONCEPȚII ANTITETICE DESPRE OM

- ♦ modelul antropologic tomist și
„contramodelul” lui Harari ♦

CUPRINS

ARGUMENT.....	5
REDUCȚIA ANTROPOLOGICĂ ÎN ERA IA: CÂTEVA OBIECȚII LA TEORIILE COMPUTAȚIONALE ALE MINȚII	11
CONFIGURAȚIA METAFIZICĂ A MODELULUI ANTROPOLOGIC TOMIST	54
PUNCTE CRITICE PRIVIND IDEILE ANTROPOLOGICE DIN SCRIERILE LUI YUVAL NOAH HARARI.....	109

ARGUMENT

În lumea culturală și universitară, e destul de des întâlnită practica publicării unor studii și articole dispersate în diverse reviste de profil sub copertile unei singure cărți, iar la baza acestei opțiuni editoriale stă, de obicei, dorința autorilor de a crește vizibilitatea publică a propriilor producții intelectuale, prin facilitarea accesului plenar la acestea a unui număr mai mare de persoane (educate), dincolo de cercul foarte restrâns al specialiștilor. În afara acestei rațiuni editoriale generale, la luarea deciziei de publicare a acestei cărți a contribuit semnificativ apariția în Biserica Catolică, în cursul acestui an, a două documente magisteriale cu o încărcătură epistemică deosebit de importantă în reafirmarea centralității doctrinei antropologiei tomiste – subiectul direct și indirect al celor trei studii încorporate în paginile ce urmează. În primul rând, este vorba despre *Nota* elaborată de Dicasteriul pentru Doctrina Credinței și Dicasteriul pentru Cultură și Educație – *Antiqua et Nova: despre raportul dintre inteligența artificială și inteligența umană* –, aprobată de papa Francisc în audiența acordată prefectilor și secretarilor celor două dicasterii în ziua de 14 ianuarie 2025. Păstrând linia antropologică trasată de sf. Toma de Aquino acum opt secole, documentul reamintește că „gândirea creștină ia în considerare facultățile intelectuale în cadrul unei *antropologii integrale* care concepe ființa umană ca pe o ființă în mod esențial *întrupată*”, astfel încât „în persoana

umană, spirit și materie «nu sunt două naturi unite, ci unirea lor formează o unică natură (CBC, 365)» (s.n.) (16).

În al doilea rând, am avut în vedere *Scrisoarea Apostolică „Drawing New Maps of Hope”* („Trasând noi hărți ale speranței”), publicată de noul papă, Leon al XIV-lea, la data de 28 octombrie 2025 pentru a marca a 60-a aniversare a Declarației Conciliare *Gravissimum educationis*, despre „extrema importanță și relevanța actuală a educației în viața umană” (1.1). Potrivit acestui document magisterial recent, „fundamentul [educației] rămâne același: *persoana, chip al lui Dumnezeu* (Gen 1,26), capabilă de adevăr și de relație”, motiv pentru care „problema raportului dintre credință și rațiune nu este un capitol opțional: *«Adevărul religios nu este doar o porțiune, ci o condiție a cunoașterii generale»*, în acord cu exprimarea sf. John Henry Newman” (3.1). Pe acest mare teolog englez, în contextul *Jubileului Lumii Educației*, papa Leon al XIV-lea a avut bucuria de a-l declara „*co-patron* al misiunii educaționale a Bisericii, împreună cu sfântul Toma de Aquino” (3.1), de unde rezultă că noul papă, pe urmele predecesorului său Leon al XIII-lea, a subliniat actualitatea (perpetuă) și vocația *universalistă* a gândirii tomiste, reflectată nu numai în planul doctrinei interne a Bisericii, ci mai ales în capacitatea acesteia de a dialoga cu lumea contemporană. În această direcție gnoseologică, pentru a evita reproșul și „capacana iluministă” a unei „*fides* asociate exclusiv cu *ratio*”, noul suveran pontif a recunoscut în prima sa scrisoare apostolică faptul că „trebuie să ieșim din superficialitate prin recuperarea unei viziuni empatice și deschise, cu scopul de a

înțelege mai bine cum se percepe pe sine omenirea astăzi, pentru a ne dezvolta și aprofunda propria învățătură” (3.1), ..., pentru „a învăța cum să înfruntăm problemele, deoarece acestea sunt întotdeauna diferite, pentru că fiecare generație este nouă și se confruntă cu noi provocări, vise și întrebări” (4.3).

Departate de a urmări o atenuare a zelului misionar al Bisericii în propovăduirea cuvintelor Evangheliei – „*Cerul și pământul vor trece, dar cuvintele mele nu vor trece*” (Mt 24,35) –, mesajul lui Robert Prevost, ales papă sub numele de Leon al XIV-lea la 9 mai a.c., vizează tocmai necesitatea adaptării acestei misiuni primordiale a *Eccelsiei creștine* la lumea în care trăim, în perfectă consonanță cu principiul enunțat în expunerea preliminară din *Constituția pastorală privind biserica în lumea contemporană (Gaudium et spes)* a Conciliului Vatican II: „pentru a duce la bun sfârșit o astfel de misiune, Biserica are îndatorirea permanentă de a cerceta semnele timpurilor și de a le interpreta în lumina Evangheliei, astfel încât să poată răspunde, într-un mod adaptat fiecărei generații, la întrebările fără sfârșit ale oamenilor asupra sensului vieții prezente și viitoare” (GS, 4). În contextul particular actual al progresului fără precedent al *inteligenței artificiale (IA)*, în *Scrisoarea Apostolică* precitată noul papă suține că aceasta „și mediile digitale trebuie să fie orientate spre protejarea demnității, justiției și muncii; trebuie să fie guvernate conform criteriilor de etică publică și participare; trebuie să fie însoțite de o reflecție teologică și filosofică adecvată” (9.3) (s.n.), în special asupra *naturii umane*.

Într-o altă ordine de idei, dezvoltarea exponențială a IA din ultimii trei ani – *Chat GPT (OpenAI)*, *Google*

Gemini, *Grok* (xAI) etc. – a condus inevitabil la repunerea în discuție în diverse medii intelectuale și academice (occidentale) a validității modelului antropologic de sorginte biblică, pe un fundal epistemologic preexistent dominat de materialism și scientism. Așa cum Biserica Catolică a remarcat încă acum 60 de ani, negarea religiei sau indiferentismul „sunt prezentate ca o exigență a progresului științific”, cu toate că, „în fața evoluției actuale a lumii, crește din zi în zi [și] numărul aceluia care își pun întrebările cele mai fundamentale sau le resimt cu o nouă acuitate: *Ce este omul? Care este sensul durerii, al răului, al morții? [...] Ce poate aduce omul societății?*” (GS, 7;10). Or, răspunsul la aceste întrebări implică, în mod necesar, adoptarea unei poziții axiomatice despre *demnitatea ontologică* a omului, văzut fie ca o entitate evoluată pur biologică – în esență, un conglomerat extrem de complex de molecule și atomi, din care au rezultat, ca *epifenomene*, conștiința și facultățile intelective –, fie ca o „substanță individuală de natură rațională”, după definiția lui Boethius, creată „după chipul și asemănarea lui Dumnezeu” (Gen 1,26) și care transcende (infini) existența materială, oricât de complexă ar fi aceasta.

Cele două studii cuprinse în paginile prezentei cărți, precedate de un excurs sintetic inedit – foarte dens în informații –, despre istoricul recent și tendința gândirii computaționale contemporane de a echivala (ontologic) mintea umană cu *inteligența artificială*, respectiv despre obiecțiunile cele mai importante la această tendință materialistă, urmăresc să ofere celor interesați o expunere sintetică a două paradigme antropologice antitetice din era IA, cu un accent apologetic pe prima și unul

critic pe cea de-a doua: *antropologia tomistă*, construită de sf. Toma de Aquino plecând de la datele Revelației pozitive, prin resemnificarea unor concepte din metafizica aristotelică, și *antropologia materialistă (evoluționistă)*, promovată masiv în *bestseller*-urile lui Yuval Noah Harari. Mai exact, primul studiu abordează câteva aspecte ale modelului antropologic tomist, respectiv problematica *sufletului uman* ca *formă subzistentă*, bipolaritatea intelectului și autocunoașterea, susținând pe larg teza antropologică descrisă la paragraful nr. 365 din *Catehismul Bisericii Catolice*: „unitatea sufletului și a trupului este atât de profundă, încât sufletul trebuie considerat «forma» trupului”. Din punct de vedere metodologic, acest studiu mi-a fost solicitat în anul 2021 de către fostul conducător de doctorat, părintele academician Wilhelm Dancă, în vederea publicării într-un număr special al revistei universitare *Verbum* – dedicat unor extrase reprezentative din cele mai importante teze de doctorat susținute în cadrul Școlii Doctorale de Teologie și Studii Religioase a Universității din București – , însă această apariție nu a mai avut loc, din păcate, din motive (dez)organizatorice. Practic, acest studiu constituie, în linii mari, preluarea unui capitol (II.3) din lucrarea de doctorat intitulată „*Natura umană între concept și realitate: interferențe, diferențe și complementaritate între antropologia tomistă și concepția lui Karl Popper despre natura umană*”, susținută public la sediul Facultății de Teologie Romano-Catolică din București, în data de 8 iulie 2017, și răsplătită de membrii Comisiei doctorale cu calificativul „*excellent*”. Ulterior, lucrarea a fost publicată la Editura *Ratio et Revelatio* împreună cu *Presa Universitară Clujeană* sub titlul: „*Natura umană*

la Toma de Aquino și Karl Popper: critica monismelor antropologice contemporane” (2018).

Cel de-al doilea studiu – „Critical Points on Anthropological Ideas in Yuval Noah Harari’s Writings” – a fost publicat inițial în revista *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Catholica*, nr. 1-2/2020 (29-64), fiind elaborat integral în limba engleză, în conformitate cu politica editorială impusă de Colegiul de redacție. Ca regulă, însă, subsemnatul am militat întotdeauna pentru diseminarea, cu prioritate, în limba română a producțiilor științifice și culturale autohtone, pe considerentul că lumina educației culturale/universitare din România trebuie să ajungă, în primul rând, la membrii cetății, mai ales în condițiile persistenței unor tipare ideologice reziduale materialiste în spațiul public, refractare la afirmarea ideilor (concurente) din gândirea teologică și filosofică.

Pr. dr. Cristian BĂLĂNEAN

30 noiembrie 2025,

la împlinirea a doisprezece ani de la hirotonirea sacerdotală

REDUCȚIA ANTROPOLOGICĂ ÎN ERA IA:
CÂTEVA OBIECTII LA TEORIILE
COMPUTAȚIONALE ALE MINTII

Soluțiile *moniste* cu privire la problema filosofică ce a devenit cunoscută începând cu secolul XX, în noua ramură specializată a *filosofiei minții*, ca *problema relației corp-minte* se înrădăcinează, indiscutabil, până în *materialismul* greco-roman. Dacă Biserica creștină, răspândită încă din primele două secole d.Hr. pe întreg teritoriul Imperiului Roman (*oikumene*), a reușit să marginalizeze concepția materialistă antică despre lume și despre om, impunându-și în mentalul colectiv al popoarelor europene propria viziune antropologică *dualistă*¹ – teoretizată magistral în scolastica medievală din secolul al XIII-lea –, odată cu Iluminismul francez anti-teist nu numai că a avut loc o recrudescență a *materialismului*, ci, în jurul vechiului nucleu conceptual, s-a inițiat construcția unei paradigme gnoseologice mai ample, care a fost plasată pe o traiectorie istorică ascensională ce continuă și astăzi în lumea occidentală. În privința microcosmosului uman, teza iluministă era aceea că nimic nu distinge ființa umană de lumea materială înconjurătoare, astfel încât ideea reducționistă a lui Lucrețiu din *Poemul naturii* – „*sufletul, deci, e cu totul*

¹ Fără a nega nicidecum *unitatea substanțială* a omului, *dualismul* exprimă în plan filosofic natura ontologică distinctă a *materiei* și *sufletului* ce alcătuiesc compusul hilemorfic uman.